

9 «Қазақстан Республикасының агроөнер-
кәсіптік кешенінің дамуының 2017-2021 жыл-
дарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»
[Желектрондық ресурс]. – 2018 ж.- URL:
http://adilet.zan.kz/ (ақпаратты алу күні:
29.01.2018).

10 Tazhiev Қ.Р., Қарымсақов Т.Н., Өмір-
зақов Б.Ө. Қазақстанның сүт шаруашы-
лықтарында өндірілетін сиыр сүтінің сапасы туралы //
Zharshy.-2016. - № 5-6.- В. 55-60.

ӨОЖ 339.564.2
ҒТАМР 06.71.07

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАЛЫҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫ: ФАКТОРЛАР, ЭКСПОРТТЫҚ
ӘЛЕУЕТ, МӘСЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ**

**РЫБНАЯ ОТРАСЛЬ КАЗАХСТАНА: ФАКТОРЫ, ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ,
ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

**FISHERIES OF KAZAKHSTAN: FACTORS, EXPORT POTENTIAL, PROBLEMS
AND WAYS OF THEIR SOLUTION**

Р.Ж. КУРМАНКУЛОВА¹

Э.ғ.к., доцент

Г.С.КАЛДЕНОВА¹

Э.ғ.к.

Ш.У.НИЯЗБЕКОВА²

Э.ғ.к., доцент

¹ С. Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

² С.Ю. Витте атындағы Мәскеу университеті

Р.Ж.КУРМАНКУЛОВА¹

к.э.н., доцент

Г.С.КАЛДЕНОВА¹

к.э.н.

Ш.У.НИЯЗБЕКОВА²

к.э.н., доцент

¹ Актюбинский университет им. С. Баишева

² Московский университет им. С.Ю. Витте

R.Z. KURMANKULOVA¹

C.E.sc., Associate Professor

G. KALDENOVA¹

C.E.sc.

SH. NIYAZBEKOVA²

¹ Aktobe University named after S. Baisheva

² Moscow University named after S.Yu. Witte

Аңдатпа. Авторлар балық өнімдерін экспорттауға және импорттауға, елдің географиялық жағдайының артықшылықтарына, сондай-ақ дәстүрлі балық нарығының өсуіне баса назар аударған. Балық шаруашылығы саласының дамуының маңыздылығы, Қазақстанның экспорттық әлеуетін тиімді пайдалануды қамтамасыз ету көрсетілген. Республикадағы саланы одан әрі кеңейтудің проблемалары мен перспективалары анықталған. Балық шаруашылығының өнімдері және аквакультура өндірісінің көлемі талданды. Литва, Германия, Дания, Ресей, Польша, Канада, Қытай, Өзбекстан, Түркия, Украина елдерінің

Аннотация. Авторы акцентируют внимание на экспорт и импорт продукции рыбной отрасли, преимущества географического положения страны, а также растущие традиционные рынки рыбы. Показано значение развития рыбной промышленности, обеспечение эффективного использования экспортного потенциала Казахстана. Определены проблемы и перспективы дальнейшего расширения отрасли в республике. Проанализированы объемы продукции рыболовства и аквакультуры. Изучены зарубежный опыт Литвы, Германии, Дании, России, Польши, Канады, Китая, Узбекистана, Турции, Украины. Спрос на рыбную продукцию на внутреннем рынке определяется следующими факторами: общей экономической ситуацией в стране, уровне инфляции, платежеспособностью населения, объемами производства, экспорта, импорта, реализации рыбы, конкурентоспособностью рыбной продукции, ассортиментом, качеством переработанных рыбных продуктов. SWOT-анализ был использован для оценки потенциала рыбной промышленности Казахстана.

Кілттік сөздер: балық саласы, нарық, инвестиция, экспорт, импорт, балық өнеркәсібі, экспорттық әлеует, аквакультура.

Key words: fisheries, market, investments, export, import, fish industry, export potential, aquaculture.

арқылы жүзеге асыра алады, осы жерде балық саласы да маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасында балық саласы елеулі әлеуетке ие. Балық саласына инвестициялық тартымдылық төмен деңгейде болғандықтан Қазақстан Республикасының Үкіметі инвесторларға өз салымдарын агроөнеркәсіптік секторға жұмсауға шақырады. Сонымен қатар 2030 жылға қарай әлемде адамдар саны 8 миллиардқа жетеді. Қазіргі жағдайда Қазақстанның экспорттық әлеуеті мен мүмкіншілігін қолдану қажет. Ірі және әрдайым кеңейтілетін балық саласын өткізу нарығы – бұл қазақстандық өндірістің көлемін ұлғайту үшін жағымды факторлардың бірі.

Әлемнің Денсаулық сақтау ұйымымен балықты көбірек тұтыну ұсынылған, дегенмен Қазақстанда балықты тұтыну жеткілікті деңгейде емес. Балық ақуыздың арзан көзі болып табылады және организмге пайдалы

өнім [4]. Балық экологиялық тұрғыдан таза, қауіпсіз өнім және қоректік заттарға бай болғандықтан халықтың басым бөлігі тұтынуға тырысады, ал әлемдік тәжірибеде балық салауатты тамақтану бағдарламасының негізгі ұстанымы ретінде маңызды орын алады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Балық өнеркәсібі экономиканың негізін құрайды. Балық саласының және өнеркәсібінің теоретикалық және тәжірибелік аспектілері отандық және шетелдік авторларының еңбектерінде жан-жақты қарастырылған. Балық мәселесін зерттеуде В.Саусканның балық өнеркәсібі жөніндегі зерттеуі негіз болды. Балық саласын стратегиялық басқарудың теориялық негіздері, экспорттық әлеуеті Я. Ганич, Е. Клиппенштейн, Н. Мищенконың еңбектерінде [2] көрсетілген. А.Асонкова, А.Чуниннің еңбектерінде балық өнеркәсібіндегі өндірісті басқарудың рөлі, өндірісті талдау және өткізу, балық өнімінің шығындары мен өзіндік құны туралы зерттелген [8]. М.Таиров өз еңбегінде Қазақстан бассейндерін, балық саласын қалпына келтіру қарастырылған [5]. Дегенмен де балық саласының экспорттық әлеуеті бойынша көптеген ғалымдар айналысады, бірақ олар өз еңбектерінде осы мәселені толығымен зерттемеген.

Жалпы зерттеудің ілімдік және әдістемелік негізі ретінде балық саласын тиімді ұйымдастырудың жалпы теориялары мен заңдылықтары құрады. Балық саласындағы

отандық және шетелдік жетекші ғалымдардың осы зерттеу пәні бойынша ілімдік-әдістемелік көзқарастары мен тұжырымдары зерттелді. Нарықтық қатынастардың қалыптасу кезеңінде балық саласын дамыту мәселелерін дүниежүзілік тәжірибелерді пайдалана отырып талдау, балық саласын мемлекеттік қолдау жүйесін одан әрі жетілдіру, терең зерттеуді талап етеді. Зерттеу міндеттерін шешу барысында Қазақстан Республикасының заңдық және нормативтік-құқықтық актілері, Қазақстан Республикасының Президентінің жарлықтары, бұқаралық ақпарат құралдарының және басқа да ақпарат көздерінің мәліметтері қолданылды.

Зерттеу жұмысында экономикалық талдау, жүйелік, салыстырмалы, есептік-құрылымдық сараптау, топтастыру және экономикалық-математикалық модельдеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Кей елдерде балық саласын дамыту үшін қаржылық ынталандыру шараларын ұсынады, атап айтсақ, табыс және жер салықтарын, сатудан алынатын салық, отандық және шетелдік инвесторларға салынатын импорттық бажды, балық кәсіпорындарының құрылымына және қайта жөндеуге, техника және жабдықтар сатып алуға берілетін несиелердің пайыздық ставкаларын субсидиялау. Елдердің балық саласының экспорттық әлеуетін дамытудағы тәжірибесін қарастырайық (1-кесте).

1-кесте – Елдердің балық саласының экспорттық әлеуетін дамытудағы тәжірибесі

Елдер	Тәжірибесі
Польша	Аквамәдениет саласындағы білім беруді ұйымдастыру, тұщы су қоймаларының көлемінің үлкендігі, балық өңдеу кәсіпорындарының қызметіндегі стратегияны жүзеге асыру, балық аулау саласына және осы саладағы бизнесті дамытуға ерекше назар аударылады
Корея Республикасы	Балық аулау кемелерін салу, жаңғырту, балықты өңдеу және балық өңдеу кешендерін салу сияқты тікелей және жанама қолдау көрсетіледі, балық өнімдерінде маркетингтік тәсілдерді жүргізу, балық нарығының экспорттық әлеуетін зерттеу, тоғандар, көлдер (балық аулау ауылы) инфрақұрылымын жетілдіру, балық аулаудың қазіргі заманғы индустриясын дамыту, қазіргі заманғы балық аулау құралдарын өндіру.
Түркия	Балық өнімдерін сақтау, тасымалдауда сапа менеджменті жүйесін және халықаралық стандарттарды пайдалану, балық өнеркәсібін, балықшыларды, балық өңдейтін мекемелерді, фермерлік шаруашылықтарды қаржыландыруда жеңілдіктер ұсыну, теңіз өнімдерін, балықтарды сатуға көмектесуді ұйымдастыру, жаңадан келген қызметкерлерді балық аулау өнеріне, балық аулау өнеркәсібі дағдыларын оқыту, институттармен, ғылыми-зерттеу орталықтармен, ғалымдармен тығыз өзара қарым-қатынас орнату.
Ескерту. Мәліметтер негізінде автормен құрастырылған [4, 5, 7]	

Норвегия, Дания, Швейцарияда балық өндіретін кәсіпорындарға мемлекет тарапынан қаржылық қолдау көрсетеді: субсидия, субвенция, лизинг, ұзақ мерзімді жеңілдікпен несиелендіру, тәуекелдерді сақтандыру.

Балық өнеркәсібі экспорттарының әлемдегі экспорттық құнының жартысы 10 жетекші елдердің үлесінде.

Қазіргі уақытта кейбір елдер балық өнімінің жеке түрлерінің экспортын дамыту деңгейін көтеруде. Қытай, Норвегия, Тайланд, Жапония – халықаралық нарықтағы балық өнімінің ең ірі жетекші экспорттары. Норвегия семганы, шаян тәріздес, ласось, консервілер, моллюскілерді, балық ұнын, балық майын және басқа да балық өнімдерін экспорттайды. Қазақстанның балық шаруашылығының су қоры және балықты өсіруді қарқынды дамыту үшін жағымды жағдайлар жасалған.

2017 жылдың 1 қыркүйегінде Евразиялық экономикалық комиссияның «Балық және банк өнімдерінің қауіпсіздігі туралы» техникалық регламенті енгізілді. Бұл регламент 2019 жылы 1 наурызда күшіне енеді. Ол балықты өндіру, сақтау және өткізу процесін реттейді.

Қазақстаннан экспортталатын негізгі теңіз өнімдері болып: балық филесі және балықтың басқа да еттері (67%), мұздалған балық (27%), кептірілген, тұздалған, ыстық және салқын түрінде ысталған балықтар және т.б. (5%), моллюскілер (1%).

Жақын және алыс шетелдерден экспорт бойынша саудалық байланыс дамуда, соның ішінде: Литва, Германия, Дания, Ресей, Польша, Канада, Қытай, Өзбекстан, Түркия, Украина. Қазақстан балық және шаянтәріздес балықтар мен теңіз, көл, өзен өнімдерінің импорты бойынша негізгі сауда серіктес-елдері болып Норвегия, Ресей, Вьетнам, Исландия, Қытай, Эстония, Беларусь, Түркия, Марокко, Үнді елдері табылады. 2015 жылдың «Kaznex Invest» АҚ-ның мәліметтері бойынша балық өнімдерінің импортталуы: Норвегияға – 20,7 млн USD, Ресейге – 15,0 млн USD, Вьетнам – 2,1 млн USD, қалғандарына – 0,8-1,1 млн USD, Исландия, Қытай, Эстония, Беларусь, Түркия, Марокко, Үнді жатады.

Қазақстандық көксеркенің 60%-ы Еуропа нарықтарына жіберіледі. Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі көрсеткендей, 2010-2015 жж.аралығында 43 мың т. балық еті 370,442 мың USD экспортталған [11]. Балық өнімдері Канада, АҚШ, Қытай, Чехия, Түркия, Жаңа Зеландия және Сейшел аралдарына жіберілген.

Жаңа ауланған және салқындалған балықты Қазақстан 2013 жылы тек Өзбекстанға ғана шығарылады. Көршілес республика осы уақыт аралығында 540 мың USD соммасында 1 мың т. қабылдаған. 2010-2015 жж. балық өнімдерінің экспорты 404, 717 мың USD құрады.

Елдің балық өндіретін өнеркәсібі жеткілікті деңгейде дамуда және экспортқа бағытталған. Өнімнің негізгі бөлігі нарыққа өңделген және тасымалдауға қолайлы етіп жеткізіледі. Соңғы жылдары теңіз өнімдеріне, жаңа ауланған балықтарға, балық өнімдеріне тұтынушылар сұранысы біршама өскен. Қазақстан тұрғындары балық және балық консервілерін жылына шамамен 110 мың теңге тұтынады, оның ішінде 60 мың т. немесе 54% импортты құрайды.

Қазақстан үшін ең ірі әлеуетті нарық ретінде көрші Қытай елі болып табылады. Дүниежүзінде ең ірі балық тұтынушысы Қытай, ол әлемдік көлемде 36% алады. Бекіре – Қазақстанның ұлттық байлығы. Қазіргі кезде балық шаруашылығының негізін балықтардың 50 түрі құрайды, олардың ішінде коммерциялық тұрғыдан қарағанда құнды болып бекіре, көскерке, сазан, амурдың ақмарқасы табылады.

Қазақстандық балықшылар мен өңдеушілерді мемлекет қолдау көрсетпесе ресей және беларус кәсіпорындарымен бәсекелестікке түсе алмайды. Нарыққа әкелінетін импорттық балық отандық балықтан арзанырақ. Отандық балық шаруашылығын дамытудың жағымсыз факторлары – балықты өсіру және бағу шығындары, су мен электроэнергияға кететін шығындардың жоғары болуы.

Тиімді және бәсекеге қабілетті өндіріс құру үшін құрылымдық, технологиялық, техникалық қайта құрылуын және дамуын, техникалық деңгейдің сапалы өсуін, штізаттың қысқармауын қамтамасыз ететін жаңа прогрессивті технологиялар енгізу қажет және бәсекеге қабілетті өнім шығару қазіргі жағдайдың талабы.

Айта кететін жағдай, отандық нарықтағы балық тауарларына сұраныс келесі факторлармен анықталады: елдің жалпы экономикалық жағдайы – инфляция деңгейі, тұрғындардың төлемқабілеттілік сұранысы, өндірістің құлдырауы, жұмыссыздық, ауыл шаруашылық жағдайы және агроөнеркәсіптік кешеннің саласы, азық-түлік өнімдерінің экспорты, импорты, сату, сақтауды ұйымдастыру, балық, теңіз өнімдерінің жеткізу бойынша тарифтері, балық тауарларын ауыстыратын азық-түлік тағамдарының

Рынок продовольственной продукции

бәсекегеабілеттілігі, өңделетін балық өнімінің көлемі, ассортименті, сапасы.

Балық саласының негізгі мәселесі шикізатты экспорттау, яғни негізінен балықтың жаңа мұздатылған және өңделмеген түрін экспорттау. Экологиялық апаттар мен адамдардың антропогендік әсерлері ішкі су қоймаларындағы табиғи көбею мүмкіншіліктерін және балық саласының шикізат базасын қысқартуға әкеліп соқтырды. Сондықтан да ауыл шаруашылығы саласын, соның ішінде балық саласын дамыту үшін мемлекет жыл сайын қадағалап, қомақты қаржы салуы қажет.

Балық өндіру жоспарының орындалуын талдаудың негізгі құралы болып балық аулаудың және қабылдаудың, басқа да су биоресурстарын өндіру және балық өнімі өндірісінің статистикалық есебі табылады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігінің статистикасы бойынша комитеттің мәліметтері бойынша Қазақстан Республикасының 2012-2016 жж. аралығындағы балық шаруашылығы және аквамәдениетінің өнімінің көлемі келесідей (2-кесте).

2-кесте – Қазақстан Республикасының 2012-2016 жж. аралығындағы балық шаруашылығы мен аквамәдениеті өнімінің көлемі (қызметтері)

Қазақстан Республикасы	Жылдар					Өзгеруі (+, -)
	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	
	4297671	4430691	5234020	6164379	6738429	2440758
Ақмола облысы	109271	110692	119125	126832	139369	30098
Ақтөбе облысы	36429	56417	33839	44814	37168	739
Алматы облысы	767277	841164	647143	742450	771025	3748
Атырау облысы	1044098	1266566	1254141	1456930	1357097	312999
Батыс Қазақстан облысы	37297	16116	31695	24578	51385	14088
Жамбыл облысы	123661	133540	196095	356081	472016	348355
Қарағанды облысы	222350	147489	186813	233269	213837	-8513
Қостанай облысы	32243	22975	113065	29501	52025	19782
Қызылорда облысы	686479	316787	461313	639340	924137	237658
Маңғыстау облысы	63826	247520	314958	453321	420983	357157
Оңтүстік Қазақстан облысы	348737	598902	739137	1007396	1087876	739139
Павлодар облысы	34984	68041	147384	155349	218510	183526
Солтүстік Қазақстан облысы	125126	146210	187842	232304	263137	138011
Шығыс Қазақстан облысы	649884	442264	781866	643514	729864	79980
Астана қаласы	-	-	-	-	-	-
Алматы қаласы	16009	16008	19604	18700	-	-16009

Ескерту. Мәліметтер негізінде автормен құрастырылған [3, 6, 7].

Кестеден көріп отырғандай, Қазақстан-ның балық шаруашылығы мен аквамәдениетінің өнімі 2012-2016 жж. аралығында 1,5 есе көбейген, оның ішінде Оңтүстік Қазақстан, Атырау, Маңғыстау облыстары жоғарғы көрсеткішке ие, ең төменгі көрсеткіш Қарағанды облысында.

Республиканың ішкі нарығының ашықтығы, отандық өндірушілер өнімдерінің қымбаттығы және бәсекеге қабілетсіздігі балық тауарларын нарыққа бақылаусыз әкелуге соқтырды. Көтерме желісіндегі тауарларды өткізумен байланысты мәселелер отандық балық шаруашылығы кәсіпорындарының жұмысына әсер етті, соның нәтижесінде балық тауар өндірісінің айналым мерзімі біршама қысқарды. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігінің статистика бойынша коми-

тетінің деректеріне сүйенсек, дайын және консервіленген балық өндірісі үлесінің көп бөлігі Қазақстанның қалаларында шоғырландырылған. Ол соңғы жылдары балық зауыттары мен теңіз өнімдерін өңдеу кәсіпорындарының қалаларда салынумен түсіндіріледі.

Балық саласы – экономика секторының маңызды бөлігі. Қазірде Қазақстанда 128 балық комбинаты мен балық өңдейтін кәсіпорындар бар. Соңғы жылдары балық өңдейтін кәсіпорындар саны өсті және олардың экспорттық әлеуеті жоғарылады, себебі балық ресурстарын пайдаланушыларға су қоймаларын ұзақ мерзімге бергендігі ықпал етті.

Балық шаруашылығының негізгі балық өңдейтін базасы Арал, Қапшағай қалаларында, Приозерный (Шығыс Қазақстан об-

лысы) ауылында орналасқан. Коммерциялық құрылымдармен құрылған аз қуатты тоңазытқыштары бар балық цехтары терең өңдеумен айналыспайды, олар тек экспортқа филе өндіреді. Қазақстандық балық сыртқы нарықта жоғары бағаланады. Өлемде бекіре уылдырығы, көксерке және табан филесіне ерекше сұраныс бар.

Ел үкіметі агроөнеркәсіп секторының әлеуеті едәуір жүзеге асырылмаған сектор екенін мойындайды. Өндірістің өсуі бюджеттің қолдауымен әр түрлі субсидиялар және субсидияланатын несиелер формасында негізделді, дегенмен ол мұқтаж адамдарға арналған, сондықтан да тиімділігі аз. Агроөнеркәсіп секторы «КазАгро Ұлттық басқарушы холдингі» АҚ арқылы қаржыландырылады және олар өз кезегінде жарғылық капиталын еншілес компаниялармен біріге отырып, бағдарламалар бойынша субсидиялау мен кредит беруді іске асырады.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеудің маңыздылығы айтылған, себебі өндіріс саласын дамытуды қолдаудың нақты тәжірибелік әдістері туралы ақпарат жеткіліксіз. Дегенмен, еліміздің балық өнеркәсібінде келесідей мәселелер бар:

– жеке балық шаруашылығында мамандандырылған жемнің жоқтығы (қамтамасыз етілмеген);

– жеке кәсіпкерлерге балық өсіру үшін қазіргі заманғы технологиялар жөнінде ақпараттар мен кеңес беру жеткіліксіз.

Ауыл шаруашылығы қолайсыз климаты, ішкі нарықтың аз мөлшерінің және теңізге шығудың болмауы салдарынан елеулі шектеулерге тап болады.

Қазақстандық балық өнеркәсібінің әлеуетін бағалау үшін SWOT – талдау әдісін қолдану қажет. SWOT – талдаудың күшті жақтарына – балық шаруашылығы саласының артықшылықтары, әлсіз жақтарына – балық саласының кемшіліктері, мүмкіндіктеріне – нарықта балық аулау өнеркәсібінің артықшылықтарын қолдануға мүмкіндік беретін ішкі ортаның факторлары және нарықтағы балық саласының жағдайын әлсіретуі мүмкін қауіп-қатерлер факторларын қамтиды. Бұл жағдайда елдің балық аулау өнеркәсібіне қолданылатын SWOT – талдау матрицасы келесідей (3-кесте).

Қазақстандық балық өнімдерін шығарудың басым бағыттары – бекіре балықтарының уылдырығы және көксерке балығы-

ның сүбесі болып табылады (сату нарығы – Еуропалық одақ елдері).

Сонымен қатар, теңіз және өзен балықтарын өндірумен қатар тауарлы балықты, әсіресе коммерциялық тұрғыдан құнды балық түрлерін дамытудың қажеттілігі бар, (бекіре, сазан, тұқы т.б.). Аквамәдениет өндірісінің көлемін дамыту қажет, сондай-ақ балық ресурстарын өндіруді ұлғайту қажет. Қазіргі уақытта қазақстандық балық өнімдерінің осы түрлері алыс және жақын шетелдердің балық нарығында бәсекеге қабілетті болып табылады.

Адамзат ұзақ жылдар бойы теңіздер мен мұхиттардың тұщы суларының биологиялық ресурстарын пайдаланады. Осылайша, балық шаруашылығының кешені көтерме және бөлшек саудада сатуға дейін шикізатты барлау мен іздеуді, оның ішінде балық аулау, балық порттарында оны кешенді қайта өңдеу, тасымалдау және қайта тиеу сияқты технологиялық процесті қамтиды.

Инвестициялар салуға кедергілерін азайтуға ерекше назар аудару керек, мысалы, инвестицияларды қорғау бойынша әр түрлі лицензиялар мен рұқсаттар, шектеулер алу, инвесторлардың шағымдарын әділетті және тең дәрежеде қарауға байланысты шектеулер. Мемлекет тарапынан қолдаудың мынадай шараларын қарастыру қажет:

– балық аулау және балық өңдеу кәсіпорындары үшін техника мен жабдықтарды лизингке жеңілдік шарттарымен бағдарламалар әзірлеу;

– халықаралық талаптарға сәйкес сапа және сертификаттау стандарттарын келтіру;

– қоғамдық тамақтану мекемелерінде «балық күнін» енгізу және бекіту;

– балық кластерінің дамытуға мемлекеттік қолдау көрсету мүмкіндігін қарастыру;

– балық өнеркәсібі кәсіпорындарында өндірісті жаңғыртуды несиелендіруде жеңілдіктер беру және субсидиялау;

– теңіз және өзен флотын жаңарту;

– табиғи және жасанды су қоймаларында балықты тауарлық көбейтуді дамыту және қолдау;

– құнды балық түрлерін өсіретін жаңа балық фермаларын салу;

– балық өнеркәсібі кәсіпорындары үшін жаңа технологиялық жабдықтарды әкелуде баждарды алып тастау;

– отандық нарықта жоқ кеме жабдықтары мен материалдарын импортталған кезде тарифтерден, қосымша құн салығынан босату;

Рынок продовольственной продукции

– балық бассейндерінде экологиялық жағдайды жақсарту бойынша экологиялық бағдарламаларды әзірлеу және енгізу;	– өзендер мен тоғандардың түбін тереңдету және тазарту бойынша мемлекет тарапынан шаралар әзірлеу.
--	---

3-кесте. Қазақстан Республикасындағы балық өнеркәсібін SWOT – талдау

Әлеуетті ішкі күшті жақтары	Әлеуетті ішкі әлсіз жақтары
Баға артықшылығы (шикізатты өндіру және сату кезінде). Өнеркәсіпті бастапқы қалпына келтіру үшін қажетті өндірістік нысандардың болуы. Тұтынушылық сұранысты түсіну. Өнеркәсіпті бюджеттік қаржыландыру мүмкіндігі. Балық өнеркәсібіндегі танылған көшбасшының болуы («Атыраубалық» АҚ). Ауыл шаруашылық өнімдерін сатуға арналған көтерме сауда нарықтарының немесе балық сатуға арналған мамандандырылған дүкендердің ашылуы мен даму мүмкіндіктері. Сапасы мен бағасы бойынша бәсекеге қабілетті кейбір балық өнімдерінің түрлерін өндіру.	Ескірген технологиялар мен жабдықтар. Заманауи флоттың болмауы. Балық өнімдерінің қайта өңдеудің жоғары өзіндік құны. Сапа стандарттарының халықаралық талаптарға сәйкес келмеуі. Ел ішіндегі балық өнімдерін бөлу және өткізудің әлсіз желісі. Балық өнеркәсібіндегі нақты айқындалған стратегияның жоқтығы, оны жүзеге асырудағы сәйкессіздік. Негізгі балық аулау бассейндерінде экологиялық жағдайға байланысты аулауды азайту. Балық өнеркәсібін жаңғырту үшін қаржы ресурстарының қол жетімсіздігі және жеткіліксіздігі. Халықаралық сапа стандарттарының сертификатына ие отандық балық қайта өңдеу кәсіпорындарының төменгі үлесі. Браконьерлік балық аулау. Инновациялық технологияларды жеткіліксіз енгізу. Балық шаруашылығындағы маркетинг пен менеджменттің төмен деңгейі. Отандық балық өнімдері брендінің жоқтығы.
SWOT	
Әлеуетті сыртқы қолайлы мүмкіндіктер	Әлеуетті сыртқы қауіп-қатерлер
Экспорттық әлеуетті арттыру мүмкіндігі. Шығарылған балық өнімдерінің ауқымын кеңейту. Сыртқы нарыққа шығу кезіндегі сауда кедергілерінің төмендеуі. Халықтың табыс деңгейінің өсуі. Сыртқы нарықта балық өнімдеріне сұраныстың жоғарылауы. Балық өнеркәсібінде қолданылатын технологиялар мен құрал-жабдықтардың импортына салынатын баждың болмауы. Азия және Еуропа елдеріндегі балық өнімдеріне тұрақты сұраныстың болуы.	Балық ауланатын өзендер мен теңіздердің экологиялық жағдайының нашарлауы. Ірі экспорттаушылар тарапынан сату көлемінің ұлғаюы. Өңделген балық өнімдері құнының төмендігі. Балық өнімдерінің төменгі бағамен шетелдік бәсекелестердің пайда болуы (негізінен мемлекеттің қолдауымен ынталандыру арқылы). Балық өнімдерінің әлемдік нарықтағы бәсекелестігін қатаюы (мысалы, дамушы елдердің үлесін ұлғайту арқылы). Валюта бағамдарының жағымсыз өзгеруі. Сатып алушылардың талаптарының күшеюі, сапа стандарттарының қатаюы. Бағаларды заңнамалық реттеуі.
Ескерту. Мәліметтер негізінде автормен құрастырылған [3, 4].	

Бұл шаралар балық шаруашылығының экспорттық әлеуетін мақсатты түрде дамытуды көздейді. Балық өнеркәсібінің даму саясатының негізгі бағыттары: өндірісті қаржылық сауықтыруды қамтамасыз ету, өндірістік қызметтің тәуекелдерін азайту, нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, инвестициялық қызметті жандандыру, соның ішінде мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті ынталандыру, балық шаруашылығындағы инвестициялық климатты жақсарту, негізгі және қосалқы құрылымдардың балық аулау флоты мен құрлық объектілерінің құрылыстарын қаржыландыруға тікелей мемлекеттің қатысуы, ескірген құралдарды пайдаланудан шығару негізінде ынталандыру механизмдерін енгізу,

өндірістік қуаттарды техникалық жаңғырту, жаңа балық шаруашылығын құру, фермерлік балық шаруашылығын дамыту бойынша іске асыру кешендік шаралары. Балық шаруашылығын дамыту елдің экономикалық талаптары анықталған шешу жолдары мен мерзімдері бойынша алға қойылған міндеттердің мақсатты орындалуына байланысты.

Тұжырымдар. Жоғарыда келтірілген нәтижелерді қорытындылай келе, келесідей қорытындылар мен ұсыныстар жасауға болады: балық саласының экспорттық әлеуетін дамыту үшін әр елдің балық өңдейтін кәсіпорындарының бизнесті дамытудағы тәжірибесін қарастыру қажет, заңсыз балық аулауды қатаң бақылауға

алу, шетелдерге су биоресурстарын бақылаусыз шығармау, судың биологиялық ресурстарын қолдану тиімділігін арттыру, ішкі және сыртқы нарықтарда дайын балық өнімдерінің бәсекегеқабілеттілігін көтеру, әкімшілік кедергілерді жою, дағдарыс кезінде балық өңдейтін шаруашылықтарға шұғыл шаралар қолдану, ішкі және сыртқы нарықтарда бәсекеге қабілеттілікті арттыруға бағытталған жоғары технологиялық өндірісті жаңарту бойынша мақсатты бағытталған бағдарламалар енгізу, балық өңдейтін кәсіпорындарды шикізатпен қамтамасыз ету, дайын балық өнімдерін өткізуді қамтамасыздандыру.

Қайта өңдеу өнеркәсібін дамытудың негізгі мақсаты өндірілетін өнімнің өзіндік құнын төмендету болып табылады. Дегенмен, мемлекет балық өңдеу салаларын дамыту үшін жағдай жасауы тиіс, яғни болашақта мемлекеттің қолдауынсыз бәсекеге қабілетті кәсіпорындар ретінде жоғары деңгейде болуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 Национальный интернет-портал Kaz Agro // [Электронный ресурс]. – 2018.-URL: <http://www.kazagro.kz/leadership> (дата обращения: 03.05.2018).

2 Асонкова А.В., Чунина А.Е. Экономический анализ предприятий рыбной промышленности: учеб. пособие. – М.: – Моркнига, 2016. – 222 с.

3 Рыбная промышленность РК наращивает обороты [Электронный ресурс] // Kursiv. – 2018.- URL: <https://www.kursiv.kz/news/industry/rybnaa-promyslennost-rk-narasivaet-oboroty/> (дата обращения: 04.04.2018).

4 Ниязбекова Ш.У. Место и роль государства в экономической безопасности страны. Учетно-аналитическое обеспечение - информационная основа экономической безопасности хозяйствующих субъектов // Межвузовский сборник научных трудов и результатов совместных научно-исследовательских проектов в 2-х частях.- М., 2017.- С. 256-260.

5 Таиров М.Т. Рыбоводство и рыболовство. – Алма-Ата: Кайнар, 1985. – 344 с.

6 Ганич Я.В., Клиппенштейн Е., Мищенко Н., Морозова Ю. Стратегическое управление в рыбной отрасли.-М.: Моркнига, 2014.- 309 с.

7 Статистика сельского, лесного, охотничьего и рыбного хозяйства [Электронный ре-

сурс] // Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан.-2018.-URL: <http://stat.gov.kz/> (дата обращения: 03.05.2018).

8 Развитие агропромышленного комплекса Республики Казахстан. Ш.А. Смагулова, Г.Ж. Доскеева, Н.М. Радько //Проблемы агорынка.-2015.-N3.-С. 14-20.

Әдебиеттер тізімі

1 Nacional'nyj internet-portal KazAgro// [Jelektronnyj resurs]. – 2018.-URL: <http://www.kazagro.kz/leadership> (data obrashhenija: 03.05.2018).

2 Asonkova A.V., Chunina A.E. Jekonomicheskij analiz predpriyatij rybnoj promyshlennosti: ucheb. posobie,. – М.: – Morkniga, 2016. – 222 s.

3 Rybnaja promyshlennost' RK narashivaet oboroty [Jelektronnyj resurs] // Kursiv. – 2018.- URL: <https://www.kursiv.kz/news/industry/rybnaa-promyslennost-rk-narasivaet-oboroty/> (data obrashhenija: 04.04.2018).

4 Nijazbekova Sh.U. Mesto i rol' gosudarstva v jekonomicheskoy bezopasnosti strany. Uchetno-analiticheskoe obespechenie - informacionnaja osnova jekonomicheskoy bezopasnosti hozjajstvujushhih sub#ektov. //Mezhvuzovskij sbornik nauchnyh trudov i rezul'tatov sovmestnyh nauchno-issledovatel'skih projektov v 2-h chastjah.- М., 2017.- S. 256-260.

5 Tairov M. T. Rybovodstvo i rybolovstvo. – Alma-Ata: Kajnar, 1985. – 344 s.

6 Ganich Ja.V., Klippenshtejn E., Mishhenko N., Morozova Ju. Strategicheskoe upravlenie v rybnoj otrasli. – М.: Morkniga, 2014. – 309 с.

7 Statistika sel'skogo, lesnogo, ohotnich'ego i rybnogo hozjajstva. [Jelektronnyj resurs] // Komitet po statistike Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan.- 2018.-URL: <http://stat.gov.kz/> (data obrashhenija: 03.05.2018).

8 Razvitie agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan. Sh.A. Smagulova, G.Zh. Doskeeva, N.M. Rad'ko //Problemy agrorynka.- 2015.-N3.-S. 14-20.

